

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227



IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026



Founded in 2024



publishscience.uz



publish_science_journal@mail.ru



PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

SAFARNOMALARDA O'ZGA YURT HAYRATI VA VATAN SOG'INCHI

Ne'matova Hulkar

Jizzax davlat pedagogika universiteti, dotsent (PhD).

e-mail: hulkar@mail.ru **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7341-7737>

Annotatsiya.

Safarnomalar qa'ridan anglashiladigan va ular xizmat qiladigan asosiy maqsad inson ma'naviyati va ma'rifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatish, uning tafakkur olamini kengaytirishdan iboratdir. Qamchibek Kenja qalamiga mansub safarnomalarda safarga chiqish qanchalik zavqli tasvirlangan bo'lsa, Vatanga qaytish undan-da ehtirosli ifodalangan. Roviyning Vatan sog'inchi, intiq-intizorligi, safarga otlanishdagi kabi unga qaytishga bo'lgan intilishi va talpinishi safarnoma o'quvchisiga ham "yuqadi". Muallif Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi buyuk ajdodlarimiz nafaqat o'zlaridan qolgan adabiy-ilmiy merosi, balki hozirga qadar insonlarga beminnat xizmat qilib kelayotgan moddiy merosi — rabotlar, masjidlar, ko'priklar kabi inshootlari bilan ham bashariyatning mangu e'tirofiga sazovor bo'lib kelayotganiga guvoh bo'ladi.

Kalit so'zlar: safar, ekspeditsiya, safarnoma, tadrij, yozuvchi mahorati, sayyoh-muallif, Vatan sog'inchi, yo'l iztirobi, taassurotlar.

ВОСХИЩЕНИЕ ЧУЖИМИ КРАЯМИ И ТОСКА ПО РОДИНЕ В ПУТЕВЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ

Неъматова Хулкар

Джизакский государственный педагогический университет, доцент (PhD).

Аннотация.

Основная цель, раскрывающаяся в содержании путевых произведений, заключается в положительном воздействии на духовность и просвещённость человека, а также в расширении его кругозора. В путевых произведениях Камчибека Кенжи отправление в путешествие изображается как увлекательное событие, однако возвращение на Родину описывается с ещё большей эмоциональностью. Тоска рассказчика по Родине, его нетерпеливое ожидание и стремление вернуться передаются читателю так же эмоционально, как и его желание отправиться в путь. Автор становится свидетелем того, что такие великие предки, как Алишер Навои и Захириддин Мухаммад Бабур, заслужили вечное признание человечества не только благодаря оставленному ими литературному и научному наследию, но и благодаря материальному наследию — рабатам, мечетям, мостам и другим сооружениям, которые и по сей день служат людям.

Ключевые слова: путешествие, экспедиция, путевые произведения, последовательность развития, мастерство писателя, автор-путешественник, тоска по Родине, тяготы пути, впечатления.

ADMIRATION FOR FOREIGN LANDS AND LONGING FOR THE HOMELAND IN TRAVEL WRITING

Ne'matova Hulkar

Jizzakh State Pedagogical University, Associate Professor (PhD).

Abstract.

The primary purpose reflected in travel writing is to exert a positive influence on a person's spirituality and enlightenment and to broaden their intellectual horizons. In the travel writings of Qamchibek Kenja, setting out on a journey is portrayed as an exciting experience, while returning to the homeland is depicted with even greater emotional intensity. The narrator's longing for the homeland, eager anticipation, and desire to return are conveyed to the reader with the same intensity as the excitement of embarking on a journey. The author also observes that such great ancestors as Alisher Navoi and Zahiriddin Muhammad Babur have earned enduring recognition from humanity not only through their literary and scholarly legacy but also through their material heritage—including caravanserais, mosques, bridges, and other structures that continue to serve people to this day.

Keywords: travel, expedition, travel writing, gradual development, writer's skill, traveler-author, longing for the homeland, hardships of travel, impressions.

Kirish. Safarnomalarining ko'plab o'ziga xos jihatlari orasida uning bevosita inson ma'naviy olamiga ta'siri masalasini ham kiritsak bo'ladi. Ma'naviy boylik yaratuvchilar va ularni targ'ib etuvchilarda haqqoniy zakovat, jozibador samimiyat bo'lishi zarur. Chunki dildan dilga yo'l bor. Bu yo'lni faqat haqiqat kaliti bilan ochish mumkin. Ma'naviyat inson ongiga, uning qalbiga haqiqat kuchi va go'zallik jozibasi yordamida kirib o'rnashadi [1; 137-b.]. Safarnomalar qa'ridan anglashiladigan va ular xizmat qiladigan maqsad ham aslida inson ma'naviyati, ma'rifatiga ijobiy ta'sir o'tkazish, tafakkur olamini kengaytirishdan iboratdir. "Yozuvchi mahorati, — deb yozadi Izzat Sulton, — aytmoqchi bo'lgan fikr, tasvirlanayotgan predmet va ruhiy holatni eng aniq va eng yorqin ifoda eta oladigan so'z va iboralarni topa bilishdan iborat" [2; 77-b.]. Qamchibek Kenja safar taassurotlarini shunchaki bayon qilmaydi, balki ularning ijtimoiy-madaniy-ma'naviy jihatlari tahlil etadi, ochiqlab beradi.

Adabiyotshunos Ibrohim G'afurov: "Sayohatnomalar yozuvchining dunyoga, dunyo masalalariga munosabatiningina emas, shu munosabatlar orqali ularning kim va qanday inson ekanliklarini ham yorqin namoyon etadi" [3; 42-b.], — deganda sayohatchi xotiralarida muallifning subyektiv dunyosi, qalb manzaralari, ongi, saviyasi, dunyoqarashi, tuyg'u va sezimlari, insoniy va ijodiy fazilatlarini yaqqol ko'zga tashlanishini nazarda tutgan. Qamchibek Kenjaning har bir safarnomasi shunday tuyg'ular in'ikosi bilan boshlanadi. "Andijondan Dakkagacha" kitobining dastlabki "Muqaddima. Gurkirov ta'rifida" bobida: "Yana olis safar tadorigi va hayajoni boshlandi. Bu gal Qashqar (Xitoy), Pokiston, Hindiston, Bangladesh orqali boburiy hukmdorlarning oxirgi yirik namoyandasi, davlat arbobi va taniqli shoir Bahodirshoh – II – Zafar umrining so'nggi yillarini musofirlikda, asirlikda o'tkazgan Rangun (Birma)gacha bormoq rejalashtirilgan" [4; 8-b.]. Ushbu muqaddimada hayajon bilan ta'sirlanish voqeasi bor.

"Buyuklar izidan"ning boshidagi epilogda: "Ekspeditsiyadoshlarim Afg'onistonda bir necha bor bo'lishgan. Rahbarimiz Zokirjon aka Mashrabov har gal men uchun tumanli va vahimali zamin bo'lib tuyulgan ana shu mamlakatda ko'rganlarini, boshidan kechirgan rango-rang voqealarni hayajon bilan so'zlaganida yuragim bir hapqirib qo'yar, ko'ngil tubidagi "armon" otlig' sarkash, besaramjon bir tuyg'u g'imirlay boshlar, o'sha safarlardan biriga jo'nash arafasida betoblanib qolib ketganim hali-hali o'zimga alam qilar edi" [5; 10-b.], — degan his-hayajonli holatining ifodasini o'qiyamiz. Yozuvchining bu so'zlari kitobxonni nafaqat ushbu asarni shunchaki o'qib ko'rishga emas, balki uning roviysi, qahramonlari bilan xayolan bo'lsa-da, olg'a yurishga, safarga chiqishga undaydi. Toki uning ham qalbida bu safardan qolib ketish armon bo'lmasin. Muqaddimada qiziqish bilan andak hadik, ozroq vahima namoyon bo'layotgandek. Mana shu bilinar-bilinmas tuyg'u roviy qalbidan bevosita asarga ko'chadi va asar so'ngigacha u orqali kitobxonga o'z ta'sirini o'tkazadi.

"Andijondan Bag'dodgacha" safarnomasida esa yo'lga chiqish hayajonlari ikki bobni tashkil qilgan. Bobning nomlari ham shunga monand: "Hayajon", "Jahonning shodligi". Boblarda muallif safarga chiqish tadorigi, elchixonalaridan ruxsat olish mashmashalarini ham batafsil tasvirlaydi. Tasvir va taassurotlarning yozma bayonini o'qigan kitobxon esa asar roviysi kabi, balki undan ham ko'proq yo'lga intiladi. Qachon bu muammolar tugaydi-yu, ekspeditsiya yo'lga chiqadi, deb kutadi. Bu holat dramatik pafosni kuchaytirib, asar badiiy-estetik kuchini, kitobxonning safar taassurotlari bilan tezroq va ko'proq tanishib olish ishtiyoqini oshirishga xizmat qiladi. Demak, endi muallif safarga chiqishning ancha "hadisini olib" qolgan, shuning uchun u endi safarning o'zidan emas, balki uning tadoriklaridan so'z boshlaydi.

"Hind sorig'a" kitobining so'nggi boblarida Vatanga intilish, talpinish ohanglari mujassam. Bu sarlavhalaridayoq namoyon bo'lishni boshlaydi: "Tushlarimda Andijon", "Ona yurt nafasi", "Vatandan yaxshi yor bo'lmas". "Ona yurt nafasi" bobida Eron zaminidan Turkmaniston hududiga o'tgandan keyingi dastlabki taassurotlar, his-tuyg'ular tasvirlanadi: "... garchi qo'rqadigan, xavotirlanadigan hech narsa bo'lmasa ham, bir chegaradan ikkinchi yurt hududiga o'tib olganingdan beixtiyor yengil tortasan ekan. Bu yerda ham shunday bo'ldi. Turkmaniston zaminiga qadam qo'yganimiz zahoti Farruh bilan Ahmadjon qarsak chalishib, yerga cho'kkaleshib, quvonchini, vatanga, ona tuproqqa bo'lgan muhabbatini izhor qilishdi. Quvonchga hamma sherik bo'ldi. Hatto oqsoqollarimizning chehralari ham yashnab ketdi" [6; 326-b.].

Ekspeditsiya bilan ilk bor safarga chiqqan muallif-roviyning qalbidagi hadik aralash Vatanga intilish tuyg'usi ushbu so'zlarida yaqqol namoyon bo'lgan: "Ona yurt, yaqinlarni sog'inish hissi Andijonga yaqinlashgan sari kuchayib borar va ana shu tuyg'u ham uxlashga yo'l qo'ymasdi. Yorug' yuz bilan ko'rishishga ishonchdan ko'ngil xotirjamlik, qoniqish hissiyoti dilga g'ulu va g'urur solardi" [6; 328-b.]. Bunday turfa hissiyotlar ilk bor uzoq yo'lga chiqqan kishining qalbidan o'tishi tabiiy. Muallifning mahorati esa mana shu ta'sirchanlikni ortiqcha zo'riqlashsiz asarda ifodalay olishidir. Bu hodisa xuddi muqaddimalar singari xotimalarda ham bosqichma-bosqich tasvirlangan.

"Andijondan Dakkagacha" asari roviysi ma'lum bir kilometr yo'l bosadi. Shunga monand safarnomani avvalgilardan farqli o'laroq "Qirg'iziston", "Qashqar", "Pokiston", "Hindiston", "Bangladesh", "Yana Hindiston", "Yana Pokiston", "Eron", "Turkmaniston", "Jon O'zbekiston" kabi katta bo'limlarga bo'ladi: "Kayfiyatlar chog', o'z vatanimiz zaminidamiz. Bu aziz tuproqqa 48 kun deganda qayta qadam qo'ydik. Buxoroning cho'l hududlari ko'zimizga jannatday ko'rinardi" [4; 340-b.].

Safardan qaytish "Andijondan Dakkagacha"da ancha batafsil, badiiy jihatdan ham mukammal tasvirlangan. Bu hissiyotlar muallif qalbidan asar sahifasiga, so'ngra kitobxon ko'ngliga kirib boradi. U ham xuddi uzoq safarda yurgandek, Hind-u Afg'on zaminini kezgandek, ba'zan och-nahor, gohida hatto bir tomchi suvga zor bo'lib, safar qilgandek yurtning tuprog'ini ko'ziga to'tiyo qilishga tayyor bo'ladi. Vatan chegarasini tezroq bosib o'tishga, buning uchun hatto qush kabi yelishga, uchishga tayyor bo'ladi.

Afg'onistonda o'n yetti kun yurib, yurt diydorini sog'ingan muallif "Buyuklar izidan" asarining epilogi — Vatanga intilish lavhasini shunday boshlaydi: "Juma aslan muborak sana. Bu juma yanada muborakroqdir: chunki biz Vatanga

qaytadigan kun... yo'lga chiqdik. Shabada yo'q. Dasht sokin edi. Yo'ning yarmida, qum, tuproq bosadigan joyda O'zbekistondan kelgan o'ndan ortiq skreper, buldozer va boshqa texnikalar ko'chani tozalab, kengaytirmoqda edi. Afg'oniston bojxonasidan tezgina o'tdig-u, Hayraton ko'prigi oldida o'zimiznikilarning ruxsat berishlarini kutib, ancha turib qoldik. Hartugul, ko'prikdan ham, o'zimizning bojxonamizdan ham ko'p zahmat chekmay o'tishga musharraf bo'ldik" [5; 231-b.]. Muallif bunday paytlarda safar kundaliklarining real yozuvchisi, tarixiy faktlarning sovuqqon hisobchisi emas, chin ma'noda shoir bo'lib ketadi. Birgina "musharraf bo'ldik" kalomida Vatan diydoriga intizorlik, uning bu diydorga erishmog'ini sharaflay deya tuyish iftixori, ehtiromi bor. Bu iftixor va ehtirom har bir narsaga qarashda, ilg'ashda, his qilishda ko'rinadi: "O'ngga — Urgutga burilib ketadigan ko'cha bilan asosiy yo'l burchagidagi tepalikda Hazrati Navoiyning salobatli haykali biz tomonga qarab turardi — go'yo bizni intizorlik bilan kutganday, quchoq ochib qarshi olayotganday, istiqbolimizga talpinib kelayotganday, "Xurosonda, Hirida nima gaplar, ustoz Jomiyning holi nechuk?" deya so'ramoqchiday, "Mavlono Lutfiyni yo'qlab borg'oningizdin behad shodmen", demoqchiday..." [5; 234-b.]. Urgut tumaniga ketish yo'lidagi shunchaki turgan Navoiy haykali ilhom berib, Qamchibek Kenja qalbidagi sog'inch tuyg'ulari sabab ijodkorning safar taassurotlari bilan bog'liq hayotiy va xayoliy tasavvurlarining jonlanib ketganini kuzatamiz.

"Andijondan Bag'dodgacha" kitobining prologida qadim abbosiylarning, umuman, arab xalifaligining muazzam va qadim poytaxtigacha borgan muallifning Turkmaniston chegarasi orqali Vatanga qaytishi quyidagicha tasvirlanadi: "Tundagi kabi, bugun ertalab ham manzil so'rab, zerikdik. Ko'chalarda, aylanma va muyulishlarda ham yo'l ko'rsatgich yo'q, ko'chalar yaxshi emas. Chegaraga eson-omon yetib oldik. Bojxona bilan yonma-yon o'rik gullagan edi. Nazarimda, shu gal safarda juda uzoq yurganday, kuzda ketib, bahorda qaytayotganday edik. Soat 12 da O'zbekiston — jonajon Vatan zaminida edik. Bojxonadagilar Zokirjon akani, Bobur ekspeditsiyasini bilishardi, hujjatlarni tezgina rasmiylashtirib, oq yo'l tilab qolishdi. Ko'cha bo'ylarida archalar ekilmoqda, tok ko'tarish, yer tekislash va boshqa bahoriy yumushlar boshlanib ketgan edi" [7; 247-b.].

Yo'l azobi — go'r azobi, deydilar. Ushbu so'zlarda biz nafaqat jismonan, balki ruhan toliqqan, Vatan diydorini qo'msagan ko'ngil ovozini eshitamiz, his qilamiz. Bu hissiyotlar o'rikning gullashi, ekilayotgan archalar, ko'tarilayotgan toklar, tekislanayotgan yo'llar misolida moddiylashib, jonli tasvirlanmoqda. Biroq bu toliqish, qo'msash vaqtinchalik. Tez orada sayyoh tabiat qo'yniga yana safarga talpinaveradi. Qamchibek Kenja o'z asarlarida safar haqidagi rivoyatlardan ham o'z o'rnida foydalanadiki, bu ham asarning badiiy quvvatini oshiradi. Qamchibek Kenja "Hind sorig'a" safarnomasida nazmga ham o'rin beradi. Shoirni "yurak bilan ko'radigan inson" deya sifatlaydilar. Sayyoh-yozuvchi garchi ushbu safarnomani nasrda bitgan bo'lsa-da, uning shoir qalbi ilhomidan to'kilgan satrlarning dardi, iztirobi safar voqeligi bayonini to'ldiradi. Ekspeditsiya maqsadi va mavzu ko'lamidan kelib chiqqan holda kerakli o'rinlarda bir qancha she'rlar va she'riy parchalardan o'z o'rnida foydalanadi. Ekspeditsiyaning navbatdagi Hindiston sari uyushtirilgan safari chog'ida, buyuk vatandoshimiz izlaridan ketayotib, Bobur Mirzodek farzandidan ayrilgan yurt, xalqning iztiroblarini, armonlarini dardli misralarda ifodalaydi.

Qamchibek Kenja safarnomalarini o'qir ekanmiz, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi buyuk ajdodlarimiz nafaqat o'zlaridan qolgan adabiy-ilmiy meros, balki hali-hanuz insonlarga beminnat xizmat qilib kelayotgan moddiy meroslar: rabotlar, masjidlar, ko'priklar kabi inshootlar bilan ham bashariyatning mangu alqoviga sazovor bo'lib kelayotganlariga guvoh bo'lamiz. Alisher Navoiyning doimo xalq manfaati yo'lida amalga oshirgan xayrli ishlari, xususan, uning kasalxonalar qurdirgani, kambag'al xalqqa kiyim-kechak tarqatgani, talabalarni shaxsiy mablag'i hisobiga o'qitgani haqida ko'plab ma'lumotlarga egamiz. Hazrati Navoiyning bu kabi savobli ishlari qatorida uning Saripul ko'prigini bunyod etishdagi sa'y-harakatlari ham tahsinga loyiqdir. Sayyoh-muallifning Saripul ko'prigi haqidagi ma'lumotlari XV-XVI asrlardagi yo'l qurilishlari, savdo-sotiq aloqalari, muhandislik madaniyati haqida kitobxonda mushohada uyg'otadi, tarixiy voqelik haqida tasavvur uyg'otadi. Safarnoma o'quvchisi Navoiy bobomizning bunyodkorlik faoliyati o'zga xalq vakillari tomonidan ham e'tirof etilib kelayotganidan, buyuk mutafakkirning xalqaro obro'si, ma'naviy merosi yuksak qadrlanayotganidan faxrlanadi. Safarnomadan joy olgan mana shunday asosli ma'lumotlar asarning ma'naviy-ma'rifiy ahamiyatini oshiradi.

Qamchibek Kenjaning ushbu Hindiston sari bo'lgan safar chog'idagi taassurotlari aks etgan safarnomasini mutolaa qilarkanmiz, undagi tadrijiylik bilan yozilgan voqealarning ta'sirli bayonlariga guvoh bo'lib boramiz. Yozuvchining yozilishi muhim deb hisoblagan jumalaridan tortib, tarixiy ahamiyatga molik jihatlari ham e'tiborimizdan chetda qolmaydi. Safarnomani sinchiklab o'qib borarkanmiz, undagi kichik-kichik sarlavhalarning qo'yilishi bizni befarq qoldirmaydi. O'zida ma'lum bir ma'noni ifoda etib turuvchi ushbu so'zlarning badiiy jozibasi shundoqqina bilinib turadi. Misol uchun, "Amir Temurni ko'rgan namozgoh", "Sulton xotirasiga qolgan tosh" kabilarni keltirib, "Orzudagi shahar" nomlanishli voqealar rivojini belgilab beradi.

Afg'oniston haqida gap ketganda, bugungi kunda urush o'chog'iga aylangan, tahlkali mamlakatni tasavvur etamiz. Ammo bilamizki, qadimda bu o'lka o'zining ko'rkam qiyofasi, muhtasham obidalari ila tillarda doston bo'lgan. Ayni paytlarda ham bu o'lkaning o'sha vaqtlardagi ulug'vor qiyofasini sezish qiyin emas. Bir paytlar Afg'oniston, o'sha davrdagi Xurosonning eng gullagan shahri Hirot bo'lib, uning tarixiy manbalardagi ta'rif-u tavsifi benihoya ko'p bo'lgan. Ammo bugungi kunga kelib, bu afsonavor shahar tobora vayronaga aylanib bormoqda. Ushbu o'lkaning biz uchun ahamiyatli tomoni unda buyuk mutafakkirimiz, so'z mulkining sultoni Mir Alisher Navoiyning tavallud topganligi hamda bu azim shaharda bir qancha bobolarimizning xoki poylari borligidadir.

Ekspeditsiya a'zolari Afg'oniston bo'ylab safarlarini davom ettirar ekan, Qamchibek Kenja kitobning ushbu faslida Hirotni "Orzudagi shahar" deb ataydi va shunday ta'riflaydi: "Jahon madaniyati, fani, adabiyoti, san'ati taraqqiyotiga bebaho hissa qo'shgan ne-ne iste'dod egalari, umumbashariy obro'-e'tiborga sazovor buyuk allomalarga beshik, vatan bo'lgan, dong'i dunyoga ketgan shahar bu. Biz izlarini ko'zimizga to'tiyo qilib borayotgan hamyurtimiz Zahiriddin

Muhammad Boburning nazari tushgan, poyqadami tekkan tabarruk tuproq bu..." [6; 37-b.]. Yozuvchi Hirotni nega aynan "Orzudagi shahar" deb ataganining sababini safarnoma sahifalaridan bilib olamiz: "Men Hirotni butunlay boshqacha tasavvur qilib yurardim... Hirotni ko'z oldimda afsonavor va fusunkor shahar qiyofasida gavdalanar edi... Hirotni — ulug' ustoz ziyoratiga, uning muborak qadamjolarini tavof etgani ich-ichimdan toshib chiqayotgan sabrsizlik bilan oshiqardim" [6; 36-b.]. Guvohi bo'lganimizdek, Navoiy bobomiz ruhi, nafasi sayyoh-muallif ong-u shuurini band etgan, o'ziga chorlagan, zero safar orzular ro'yobi hamdir. Inson orzu bilan yashaydi va doimo unga yetishish ilinjini tark etmaydi. Lekin doimo ham hamma narsa biz o'ylagandek bo'lavermaydi. Asarni mutolaa qilar ekanmiz, muallifning shahar haqidagi tasavvurlari butkul o'zgacha bo'lib chiqqanligi, uning tasavvuridagi Hirotni orzuligicha qolib ketganligi ma'lum bo'ladi. Qamchibek Kenjaning safarnomanavislik mahorati shundaki, biror joy nomlari, inshootlar hamda jamiyat hayotidagi voqea-hodisalarni tasvirlashda muhim ilmiy, tarixiy ma'lumotlardan o'rinli foydalanadi. Kitobxonni o'tmish va bugungi kun bilan bog'laydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirov P. *Qalb ko'zlari: badialar, o'ylar, esdaliklar*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2001. – 160 b. – URL: <https://buxdu.uz/25-adabiyot-va-adabiyotshunoslik/125/125-adabiyot-va-adabiyotshunoslik/> BuxDu
2. Umurov H. *Adabiyotshunoslik nazariyasi: oliy o'quv yurtlari uchun darslik*. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 2004. – 264 b. – ISBN 5-86484-011-4. – URL: <https://akbt.tkti.uz/uz/books/16180> Академия Кадров Бизнеса
3. G'afurov I. *Mangu latofat*. – Toshkent: Sharq, 2008. – 464 b. – URL: <https://books.yandex.kz/books/WcRw3eRb/read-online> Яндекс Книги
4. Qamchibek Kenja. *Andijondan Dakkagacha*. – Toshkent: Sharq, 2003. – 384 b. – URL: <https://kitobxon.com/oz/kitob/andijondan-dakkagacha> Китобхон
5. Qamchibek Kenja. *Buyuklar izidan*. – Toshkent: Sharq, 2006. – 240 b. – URL:
6. Qamchibek Kenja. *Hind sorig'a: safarnoma*. – Toshkent: Sharq, 2000. – 352 b. – URL: <https://akbt.tkti.uz/uz/books?bookSubject=Amaliy+fanlar&language=15&page=31> Академия Кадров Бизнеса
7. Qamchibek Kenja. *Andijondan Bog'dodgacha: Safarnoma-4*. – Toshkent: Sharq, 2007. – 256 b. – URL: